

AMEA MƏRKƏZİ ELMİ KİTABXANASININ ELEKTRON KATALOQU MÜASİR İNFORMASIYA-AXTARIŞ SİSTEMİ KİMİ

Açar sözlər: kitabxana, informasiya, informasiya sistemləri, informasiya resursları, informasiya-axtarış sistemləri, elektron kataloq.

Ключевые слова: библиотека, информация, информационные системы, информационные ресурсы, информационно-поисковые системы, электронный каталог.

Key words: library, information, information system, information resources, information retrieval systems, e-catalogue.

Müasir dövrdə informasiya cəmiyyətinin əsas məqsədi bütövlükdə cəmiyyətin və ayrı-ayrı şəxslərin informasiya tələbatını ödəmək üçün informasiya texnologiyaları bazasında müxtəlif təyinatlı informasiya resurs və fəzalarının formalaşdırılmasıdır. (6.75)

Bu baxımdan, kitabxanaların qarşısında duran ən ümdə vəzifələrdən biri kitabxana fondunu tam şəkildə əks etdirən elektron kataloq yaratmaq və bununla da, müasir informasiya texnologiyalarının dinamik inkişaf etdiyi informasiya məkanına inteqrasiya etməkdir.

Kitabxanaların informasiyaşdırılmasının əsas istiqamətlərindən biri hesab olunan elektron kataloqlar kitabxanalarda informasiyanın hamı üçün əlverişli olmasına şərait yaradır, kartoçka kataloqundan istifadə ənənələrini özündə qoruyub saxlamaqla müasir hesablama texnikasının ona verdiyi bütün üstünlüklərdən istifadə edir.

Ümumiyyətlə, elektron kataloq «oxucu üçün açıq istifadəli, mütəmadi yenilənəbilən və dəyişəbilən olması ilə nümunəvi kitabxana xidməti vasitəsi» hesab olunur. (5. 26)

Elektron kataloqlar, həmçinin kitabxanalarda informasiya-axtarış sistemlərinin özəyi və əsas tətbiq obyektidir. Məhz elə bu xüsusiyyətlərinə görə də onu çox vaxt obrazlı şəkildə «kitabxananın beyni və yaddaşı» adlandırırlar.

Bu gün respublika kitabxanaları ən müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından aktiv şəkildə istifadə edir, elektron kataloq, elektron kitabxana və elektron məlumat bazaları yaradır və bununla da elmi kommunikasiyaların inkişafına təkan verir. Belə kitabxanalardan biri də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasıdır.

Respublikada milli və dünya əhəmiyyətli elmi nəşrlərin zəngin fondlarına malik universal təmayüllü ən iri aparıcı elmi kitabxana olan AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası elektron katoqların yaradılması işinə 2000-ci ilin əvvəllərindən başlamışdır. Belə ki, 2000-ci ildə kitabxana Açıq Cəmiyyət İnstitutu Soros Fondunun ayırdığı grant vəsaiti hesabına kompüter və ofis avadanlığı ilə təchiz olunmuş, 2001-ci ildə isə kitabxananın İNTERNET şəbəkəsinə çıxışı təmin edilmişdir.

2002-ci ildə kitabxanada aparılan struktur dəyişiklikləri nəticəsində «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsi yaradılmışdır. Şöbənin ilk işi kitabxananın 3 dildə veb-səhifəsinin hazırlanması və istifadəçilərə təqdim olunması olmuşdur.

2003-cü ildə AMEA Nizamnaməsinin 5-ci maddəsinin 54-cü bəndinə əsasən kitabxanaya elmi statusun verilməsi kitabxananın fəaliyyətinə təsir göstərən mühüm bir amil oldu. Bununla əlaqədar olaraq, kitabxanada oxuculara kitabxana və biblioqrafik-informasiya xidmətinin səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində işlər aparıldı.

Kitabxananın fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaq və onu prioritet istiqamətlərə yönəltmək məqsədi ilə elə həmin il "Mərkəzi Elmi Kitabxanada kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılmasının əsas istiqamətlərinin təxmini planı" hazırlanmış və bu plan üzrə 3 istiqamətdə iş aparılmışdır:

Bunlar aşağıdakılardır:

1. Komplektləşdirmə istiqamətində-kitabxanaya daxil olan sənədlər (kitab, dövrü mətbuat, qəzet, dissertasiya, avtoreferat, CD-ROM və b.) xüsusi proqram əsasında kompüterə daxil edilmiş-sənədlərin akt-uçotu həyata keçirilmişdir. Bu proqram komplektləşdirmənin gedişatının və nəticələrinin statistik uçotu, sənədlərin müxtəlif parametrlərə axtarışı və təhlilinin təmin olunması məqsədi ilə yaradılmışdır.

2. Elektron kataloqun yaradılması istiqamətində -"Gələcək naminə" təşkilatı ilə MEK-ın birgə layihə çərçivəsində kitabxananın Azərbaycan dilində ədəbiyyat fondunun elektron kataloqunun yaradılması üzrə nəzərdə tutulmuş işə başlanılmışdır.

Qeyd edək ki, 2003-cü ildə bu elektron kataloqa cari ədəbiyyat daxil edilirdi və növbəti ildə bu proqram üzrə təxminən 100000-ə qədər kitabın retrokonversiya yolu ilə elektron kataloqun məlumat bazalarına daxil edilməsi planlaşdırılırdı.

3. Oxuculara kitabxana xidməti istiqamətində- kitabxana biblioqrafik-informasiya xidməti istiqamətində xüsusi proqram vasitəsilə oxucuların elektron kartotekasının elektron kartotekasını hazırlamışdır. Bu proqram abonətlərin (KAA daxil olmaqla) qeydiyyatının və uçotunun müxtəlif

parametrlərlə axtarışını, verilən və qaytarılan ədəbiyyatın qeydiyyatını, borclu olan oxucuların avtomatlaşdırılmış nəzarətini və s. həyata keçirirdi.

2003-2004-cü ildə kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması üçün müvafiq şöbə tərəfindən «Kitabxana» adlı proqram təminatı hazırlanaraq MEK-dəki ənənəvi proseslərin avtomatlaşdırılması və elektron kataloqun yaradılması işinə tətbiq olundu. Proqram beynəlxalq standartlara uyğun olmasa da, elektron resursların formalaşdırmasına və istifadəsinə, eləcə də kitabxanada avtomatlaşdırılmış informasiya axtarış sistemlərinin formalaşmasına təkan verdi.

2005-ci ildə kitabxana İRBİS-64 avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sisteminin «Web-Çitatel» (Z 39.50 komponenti ilə) modulun əldə edilməsi üçün «Elektron kitabxanalar və yeni informasiya texnologiyalarının hazırlanması və istifadəçiləri Beynəlxalq Assosiasiyası» (Assotiaüiə GBNİT) ilə müqavilə bağladı. Bununla əlaqədar kitabxanada həmin sistemin nəzəri və təcrübi məsələləri ilə bağlı təlim kursları keçirildi. 70-dən çox kitabxanaçı təlim kurslarına cəlb olundu.

Artıq 2006-cı ildə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası və Elmi-Tədqiqat Müəssisələri kitabxana şəbəkəsinin Avtomatlaşdırılmış İnteqrasiyalı Kitabxana Sisteminin yaradılması proqramı hazırlanmış, həmin proqrama əsasən şəbəkə kitabxanalarının əməkdaşları üçün «İRBİS-64» avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin tədrisi təşkil olunmuşdur. Bundan sonra proqramda nəzərdə tutulmuş digər işlər-«İRBİS-64» avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin şəbəkə kitabxanalarında yerləşdirilməsi və ona nəzarət həyata keçirildi.

2007-ci il aprelin 20-də dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış «Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında» sərəncamdan sonra kitabxana dünya informasiya inqteqrasiyanın təmin edilməsi məqsədi ilə öz qarşısında konkret vəzifələr müəyyənləşdirdi (2.866-868).

Sərəncamın 1.3 bəndinə (Ölkənin iri kitabxanalarının elektron kataloqu və elektron kitabxanasının müasir standartlar səviyyəsinə qaldırılması və onun bazasında «Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası»nın oxucuların tam istifadəsinə verilməsi) əsasən AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının elektron kataloqu və elektron kitabxanasının müasir standartlar səviyyəsinə qaldırılması, kadrlarla iş prosesinin yaxşılaşdırılması, beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsi, kitab mübadiləsinin artırılması, mövcud olan qiymətli, nadir, tarixi nəşrlərin qorunması, bərpası, respublika səviyyəli səyyar və ənənəvi sərgilərin keçirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı «Tədbirlər planı» hazırlanıb AMEA Rəyasət Heyətinə təqdim olundu.

2007-ci ilin önəmli hadisələrindən biri də kitabxananın veb sahifəsinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Avard” mükafatına layiq görülməsi oldu.

2008-ci ildə «Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı» imzalandı.(1) Bu proqram ölkə kitabxanalarının dünya informasiya məkanına inteqrasiyasının təmin edilməsi məqsədi ilə dövlət orqanları qarşısında konkret vəzifələr qoydu.

Məhz elə həmin ildən etibarən kitabxananın saytı yeni avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminə keçdi. Belə ki, saytın idarə olunması işini asanlaşdırmaq məqsədi ilə Onlayn İdarəetmə Sistemi yaradıldı. Bu sistem vasitəsilə sayt mütəmadi olaraq yenilənmiş, bütün sənədlər, məlumatlar elektron formada serverə (hostinq) daxil edilmişdir. Sistem vasitəsilə sayta 560 meqabayt həcmində məlumat və təsvir yerləşdirilmişdi.

2009-cu ildə UNESCO-nun illik vebliografiyasında Mərkəzi Elmi Kitabxananın saytı barədə məlumat dərc olundu.

2009-cu ildə həmçinin, kitabxananın elektron kataloqunun və daxili Verilənlər Bazasının İnternet şəbəkəsində əlyətərliliyi təmin olundu.(3)

Artıq bir neçə ildir ki, kitabxana dünyanın irihəcmli informasiya bazalarından EBSCO, İNTAS, SVİTS, İOP, APS və s.-dən istifadə etmək imkanı əldə etmiş və internet vasitəsilə 500 mindən artıq elektron nəşri və elmi jurnalı oxuculara təqdim etmişdir. Bundan əlavə, kitabxananın elektron kataloqunu internet istifadəçilərinə təqdim etmək məqsədi ilə “WEB-İRBİS” proqramının sınaq variantı internetə qoşulmuş, “WEB-İRBİS” proqram təminatının interfeysi Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. Kitabxanada WEB-Şlyuz İRBİS-64 proqramının təminatı istiqamətində HTTP Server quraşdırılmış, Web-İrbis proqramı internetə buraxılmış, 8 elektron baza WEB-Şlyuza qoşulmuşdur. (4)

Hal-hazırda kitabxanada avtomatlaşdırılmış rejimdə 100-ə yaxın kompüter, 3 server və 13 şöbə fəaliyyət göstərir. Mövcud maddi-texniki baza və ixtisaslaşmış kitabxanaçı kadrlar bütün kitabxananın və şöbələrin şəbəkə rejimində işini təmin edir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan elminin dünyaya inteqrasiyasında və ən qabaqcıl intellektual təcrübənin öyrənilməsində böyük xidmətləri olan AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası son illərdə öz elektron kataloqu ilə yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsi və tətbiqi sahəsində mühüm və əhəmiyyətli addımlar atmış-dünya və yerli elektron resursların əlyətərliliyinin təmin olunmasının vəzifə və prinsiplərinə cavab verən bir informasiya mərkəzinə çevrilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı: 6 oktyabr 2008-ci il // Azərbaycan.- 2008.- 6 oktyabr.
2. «Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu.-2007.- №4.-30 aprel.-S. 866-868.
3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının hesabatları (2000-2011-ci illər)
4. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin hesabatları (2000-2011-ci illər)
5. Cəfərov C. Kitabxana-informasiya xidmətində elektron kataloq.- Bakı:Proqress, 2012.-224 s.
6. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Milli mənəvi dəyərlərimiz:yaradanlar və yaşadanlar. Bakı:Proqress, 2012. -582 səh.
7. Лаврик О.Л. Академическая библиотека в современной информационной среде = Academic Library in the Electronic Environment. -Новосибирск: ГПНТБ СО РАН, 2003. - 251 с.
8. Маркарова Т.С. Модель развития отраслевой академической библиотеки в современной информационной среде //Проблемы современного образования.-2011, №2- С. 123-129

З.РЗАЕВА

ЭЛЕКТРОННЫЙ КАТАЛОГ КАК СОВРЕМЕННАЯ ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВАЯ СИСТЕМА ЦНБ НАН АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются понятия электронного каталога и теоретические аспекты его организации. Уделено внимание на проблемы организации электронных каталогов ЦНБ НАН Азербайджана на современном этапе.

Z.RZAYEVA

ELECTRONIC CATALOGUE AS A MODERN INFORMATION AND SEARCHING SYSTEM OF THE CSH OF NAS OF AZERBAIJAN

SUMMARY

Nations of the electronic catalogue and theoretical aspects of its organizations is considered in the article paid attention to the problems of organization of electronic catalogue of CSH of NASA at the present stage.